

3) the ability to control (influence) professional reviewer conflict resulting from self-reflexive constructive conflict positions.

The basic approaches to the definition of concepts such as "competence" and "competency", are defined by their constituents, as well as development indicators. Conflictological competence as mastery of the knowledge system of conflict, create preconditions for the formation of intentions to apply acquired knowledge in professional work, to solve problems of self-perfection on individual and professional level.

Keywords: competence, competency, conflict, firmness in conflict, personal formation.

Подано до редакції 02.04.2014

УДК: 371.13:378:37.015.3

С. А. Литвиненко, В. М. Ямницький

ПРАКТИКА СУПЕРВІЗІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз рефлексивної компетентності майбутніх фахівців та розкрито особливості використання практики супервізії як засобу формування рефлексивної компетентності у професійній підготовці майбутніх психологів.

Ключові слова: рефлексивна компетентність, супервізія, професійна підготовка майбутніх психологів.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України обумовлює необхідність реформування системи освіти, теоретичне осмислення та практичне вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Постійно зростають нагальні запити суспільства до практичної психології, що, в свою чергу, актуалізує потреби підготовки висококваліфікованих психологічних кадрів. Динаміка суспільних процесів змушує по-новому підійти до особистості сучасного психолога, його функцій та професійної компетентності. У зв'язку з цим виникає необхідність модернізації та удосконалення професійної підготовки; пошуку нових освітніх технологій та їх поширення, що є важливою умовою забезпечення потреби України у компетентних, висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівцях.

Метою статті виступив теоретичний аналіз рефлексивної компетентності майбутніх фахівців та розкриття особливостей використання практики супервізії як засобу формування рефлексивної компетентності у професійній підготовці майбутніх психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійно-предметний простір практичної психології ще недостатньо чітко окреслений, хоча в останні роки відбувається процес систематизації понять практичної психології та її професійних меж. Окреслюються напрями та види діяльності практичного психолога, визначаються функції фахівця в галузі практичної психології та види професійно-психологічних завдань (О. Бондаренко, І. Булах, Л. Долинська, В. Панок та ін.). Дослідники вказують на те, що модель діяльності практичного психолога, характеристики його про-

фесіоналізму, в технологічному плані ще недостатньо вивчені, через багатоплановість й різноспрямованість діяльності психолога й відносну «молодість» спеціальності; осмислення професіоналізму зумовлюється постійними соціально-економічними змінами в суспільстві і змінами у змісті вищої освіти.

В умовах модернізації освіти оцінка ефективності професійної діяльності все частіше здійснюється з позицій компетентнісного підходу, що характеризує уміння фахівця використовувати в конкретній ситуації засвоєні знання і особистий досвід. Професійна компетентність психолога включає різні складові, в тому числі і рефлексивну. У багатьох дослідженнях рефлексія постає, як необхідний компонент успішної підготовки та реалізації професійної діяльності (О. Анісімов, А. Гурєєв, С. Степанов, Н. Кузьміна, Н. Повакель та ін.) У зв'язку з цим питання про формування рефлексивної компетентності набуває актуальності у професійній підготовці майбутніх психологів, оскільки адекватне реагування на проблемні ситуації, що виникають у професійній діяльності, а також успішне професійне становлення й розвиток вимагають від суб'єкта діяльності сформованості достатнього рівня рефлексивної компетентності. Рефлексивна компетентність розширює межі можливих дій суб'єкта діяльності за рахунок творчого осмислення і подолання проблемних моментів і дозволяє найбільш продуктивно і гармонійно вибудовувати особистісно-ситуативну взаємодію. Конструктивна і творча поведінка у проблемній ситуації формується за рахунок розгортання рефлексії на інтелектуальному і особистісному рівнях. Рефлексивність виступає важливим

показником зрілості особистості в оволодінні ключовими компетенціями та значущою якістю, що дозволяє говорити про необхідність формування рефлексивної компетентності у кожного сучасного фахівця.

Інтерес до рефлексивних характеристик професійної діяльності пояснюється низкою сучасних тенденцій, зокрема: ускладненням пізнавальних процесів, зростанням значення самосвідомості особистості в актах свідомості та поведінки, розвитком форм моделювання інтелектуальних процесів, усвідомленням комунікативної природи наукового знання, розвитком зворотних зв'язків у соціальній системі, ускладненням механізмів соціальної та культурної інтеграції.

Рефлексивна компетентність фахівця реалізується та виявляється в діяльності у вирішенні професійних завдань. Так, на думку Н. Ф. Шевченко, завдання психолога полягає в тому, щоб «зрушити клієнта в його власному розумінні причин своїх душевних труднощів»; створенні особливого інформаційного простору – зовнішньої рефлексії. Такою зовнішньою рефлексивною позицією психолог показує клієнту, що у ньому відбувається. Завданням психолога є розуміння та інтерпретація смислів клієнта [9, с.78-79, 100].

Особливістю професійної компетентності є те, що вона виявляється в органічному поєднанні з цінностями людини, тобто за умови глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності. На підставі теоретичного аналізу у межах компетентнісного підходу, доходимо висновку що, представляючи набір ключових компетенцій, учені обґрунтовують ідею про рефлексію як системоутворювальний компонент (О. Анісімов, Г. Бізяєва, А. Деркач, І. Зимняя, В. Метаєва, І. Семенов, С. Степанов та ін.). Саме тому погоджуємось з В. Метаєвою, яка стверджує, що рефлексивну компетентність доцільно розглядати як окрему своєрідну метакомпетентність.

Неможливо не погодитися з А. Деркачем, який зазначає, що рефлексивна компетентність слугує метапоняттям, тобто метакомпетентністю, у зв'язку з тим, що за допомогою механізму рефлексії забезпечує своєчасне коригування й адекватний розвиток усіх інших видів компетентності [1]. Метакомпетентний характер рефлексивної компетентності виражається в тому, що вона сприяє ефективному розвитку всіх інших видів компетентності, а тому відіграє вирішальну роль в освітньому процесі будь-якого рівня складності, на будь-якому щаблі освіти та самоосвіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних аспектів рефлексивної компетентності дозволяє розглядати її у сфері професійної діяльності як системоутворювальний компонент, як інтегративну якість особистості, як готовність і здатність фахівця: до адекватної самооцінки власної професійної діяльності; до творчого осмислення та подолання проблемних моментів; прогнозування ситуацій та прийняття управлінських рішень, які б передбачали можливий розвиток подій. За визначенням О. Поліщук, рефлексивна компетентність є професійною якістю особистості, що

дозволяє найбільш ефективно і адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здібності, забезпечує процес розвитку і саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності [6]. На нашу думку, універсальність дефініції дозволяє застосувати її до будь-якої професійної сфери, в тому числі і до практичної психології.

Структуру професійної рефлексивної компетентності як професійної особистісної якості досліджували Г. Давидова, І. Зимняя та ін. До компонентного складу у структурі професійної рефлексивної компетентності, на думку Г. Давидової, належать: «Я – як компетентний суб'єкт міжособистісного спілкування»; «Я – як компетентний суб'єкт професійно-ділових відносин»; «Я – як компетентний суб'єкт культурно-ціннісних відносин», а також «Я – як компетентний суб'єкт рефлексивних відносин», що характеризуються позитивним регулюючим ставленням до себе і пізнавально-осмисленим ставленням до навколишнього світу [2]. Представлена структура професійної рефлексивної компетентності заснована на класифікації типів рефлексії С. Степанова і І. Семенова, яка включає кооперативну рефлексію, комунікативну рефлексію, особистісну та інтелектуальну рефлексію.

Розглядаючи структуру рефлексивної компетентності, ми орієнтувалися на позицію І. Зимньої щодо компонентів компетентностей: готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект); володіння знанням змісту компетентності (когнітивний аспект); досвід прояви компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект); ставлення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект); емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [4, с. 20].

Невід'ємною складовою у формуванні рефлексивної компетентності майбутніх фахівців виступає спеціально організоване навчання, засноване на аналітичному осмисленні практичного досвіду. У теорії і практиці професійної підготовки майбутніх психологів склалися навчальні стратегії з формування рефлексивної компетентності, зокрема: застосування задачного підходу; аналіз типових проблемних ситуацій; використання методів інтерактивного навчання; моделювання психологічних ситуацій. Слід зазначити, що в сучасних умовах у системі професійної підготовки майбутніх психологів досвід формування і розвитку рефлексивної компетентності недостатньо поширений. Звернемося до розгляду практики супервізії як засобу формування рефлексивної компетентності у професійній підготовці майбутніх психологів.

Практика супервізії з'явилася на початку минулого століття в рамках психоаналітичної підготовки. У сучасних умовах супервізії, поряд із засвоєнням теорії, виступає необхідною складовою професійної підготовки і підвищення професійної майстерності фахівців допомагаючих професій. Сьогодні потреба у

впровадженні супервізійної практики у професійну підготовку та діяльність практичних психологів дуже велика, проте інститут супервізорства лише починає розвиватися.

Актуальність розвитку інституту супервізії зумовлюється потребами підвищення якості підготовки фахівців, що працюють у різних галузях соціальної та освітньої практики, а також удосконаленням діяльності психологічної і соціально-психологічної служби, формування професійної та рефлексивної компетентності фахівців. Розширення розмаїття напрямів соціально-психологічної допомоги, психокорекції та психотерапії вимагає вироблення стандартів та критеріїв професіоналізму. Крім того, важливою професійною вимогою до фахівців в галузі допомагаючих професій є зростання відповідальності за результати праці.

Попри відсутність єдиного підходу та існування різних концепцій та моделей супервізій, більшість науковців (Г. Залевський, Н. Кравцова, С. Смирнова, Ю. Щукіна та ін.) розглядають супервізію, як специфічну форму професійно-педагогічного супроводу входження в професію, що виконує практико-орієнтовану функцію. Супервізія полягає у здійсненні студентами професійної практичної діяльності в певній галузі під керівництвом уповноваженого кваліфікованого фахівця, який має досвід самостійної роботи у сфері практичної психології або соціальної роботи.

Загальною метою супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів є підготовка студентів до здійснення самостійної професійної діяльності та виконання провідних професійних функцій у статусі фахівців згідно кваліфікаційної характеристики, що дозволяє усвідомлювати, розуміти і аналізувати свої професійні дії і професійну поведінку.

Завданнями супервізії є: створення умов для розвитку професійної рефлексії та усвідомлення себе у професії, формування професійної свідомості і мислення, розвиток уміння вступати в різні типи професійної комунікації; застосування студентами отриманих знань, умінь і навичок при вирішенні теоретичних і практичних завдань; формування і вдосконалення необхідних для самостійної професійної діяльності компетенцій, розвиток важливих особистісно-професійних якостей. До найважливіших супервізійних завдань належить підтримка атмосфери довіри, спільного дослідження та діалогу в процесі роботи, що сприяє забезпеченню професійного становлення і розвитку майбутніх психологів.

Провідними функціями керівника супервізії є створення оптимальних умов для формування й розвитку у студентів рефлексії та ключових фахових компетенцій, необхідних для вирішення професійних завдань; взаємодія зі студентами й обговорення з ними ходу і результатів виконання професійних завдань і функцій; оцінювання рівня розвитку професійних компетенцій студентів у процесі проходження супервізії; допомога й підтримка студентів в освоєнні ними необхідних професійних функцій.

Супервізійний простір стає місцем, у якому студенти досліджують всі процеси власної практики, в які свідомо та несвідомо включаються. До провідних характеристик супервізійного простору належать: відмежованість від усіх особистісних і професійних ролей, що дозволяє рефлексивно осмислювати власну практику; стабільність і безпека – забезпечується умовами регулярності та гарантіями конфіденційності; чіткість дотримання правил участі в супервізійній групі; створення умов для досліджень та розвитку творчого підходу; емоційний комфорт, завдяки чому пов'язаний із роботою особистий дискомфорт може бути висловлений і досліджений.

До супервізійної практики залучаються студенти випускних курсів, які оволоділи базовими теретичними знаннями та практичними уміннями й навичками. Проходження супервізійних груп після завершення виробничої практики забезпечує для студентів більш широкий контекст становлення адекватної професійної самооцінки й отримання професійної підтримки. Приймаючи те, що й у інших можуть бути труднощі й помилки, студенти приймають більш реально і власні труднощі професійного становлення.

Супервізія може проводитися в підрозділах вузу, що забезпечують проведення всіх видів практичної діяльності студентів, а також і в інших установах (освітніх, клініках, психологічних центрах та ін.), основна діяльність яких зумовлює наявність об'єктів та видів професійної діяльності студентів і володіють необхідним кадровим та науково-професійним потенціалом. У ході проходження супервізії майбутні фахівці навчаються:

- комплексному аналізу проблемних ситуацій, визначенню професійних завдань і постановці проблем, згідно видів і напрямів професійної діяльності;
- розвивають уміння визначення цілей та розробки і кваліфікованого впровадження програм психологічної діагностики й експертизи, оцінки їх ефективності;
- оволодівають методами надання допомоги та взаємодії з клієнтами, вибору оптимальних рішень практичних завдань психологічної діагностики, експертизи, психологічного втручання та психологічної допомоги з урахуванням їх обґрунтованості, інформаційної, соціальної та економічної безпеки;
- навчаються комплексній оцінці власної професійної компетентності.

Водночас необхідна поетапна підготовка до проходження супервізії, що включає лекції та тренінгові заняття (робота в парах і трійках, моделювання психотерапевтичних ситуацій і т.ін.) щодо формування знань, практичних умінь і навичок здійснення консультативної, діагностико-корекційної роботи. У процесі супервізії, крім аналізу професійних знань, умінь і навичок, студенти отримують особистісно-професійну підтримку, що сприяє розвитку необхідних особистісно-професійних якостей, допомагає у виробленні індивідуального стилю практичної роботи

та зниженні тривоги і страху в роботі з клієнтами, розвиває пізнавальну мотивацію та професійну рефлексію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Постійне професійне самовдосконалення й розвиток виступає виразною ознакою й особливістю сучасних психологів-практиків. Підготовка психолога повинна забезпечувати формування професійної позиції, професійного бачення і прогнозування, як на етапі створення діагностичних та корекційних програм, так і під час їх втілення. Така підготовка передбачає не тільки тривалий процес оволодіння професійними знаннями і вміннями, але й включає надання

професійної консультативної психологічної допомоги і підтримки у формі супервізії. Супервізія як невід'ємна складова фахової підготовки виступає засобом розвитку рефлексивної компетентності майбутніх психологів, що спонукає студентів до більш глибокого і осмисленого процесу професійного становлення й розвитку; усвідомленого поєднання професійних функцій зі своїми власними способами поведінки і безпосереднім суб'єктивним досвідом. Оскільки супервізія є новою освітньою практикою, то вимагає розробки організаційно-методичних засад її впровадження у процес підготовки майбутніх психологів у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деркач А.А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: МОДЕК, 2006. – 496с.

2. Давыдова Г.И. Рефлексивный диалог в образовательном процессе вуза: автореф. дис. на соискание научн. степени докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» /Давыдова Г.И.- Москва, 2009.- 44 с.

3. Залевский Г.В. Супервизия: практика в поисках теории/ Г.В.Залевский // Сибирский психологический журнал.- 2008.- №30.- С.7-13.

4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативная целевая основа компетентностного подхода в образовании/ И.А.Зимняя.- М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.- 30 с.

REFERENCES

1. Derkach, A.A.&Seleznev, E.V (2006).*Akmeologicheskaiia kultura lichnosti: sodержaniie, zakonomernosti, mekhanizmy razvitiia*[Acmeological culture of personality: the content, principles, mechanisms of development]. Moscow: Izd-vo Moskovskogo psihologo-sotsialnogo instituta; Voronezh: MODEC [in Russian].

2. Davydova, G.I. (2009). *Refleksivnyi dialog v obrazovatelnom protsesse vuza*[Reflexive dialogue in the educational process of the University]. Extended abstract of Doctor's thesis.Moscow [in Russian].

3. Zalevskiy, G.V. (2008). Superviziia: praktika v poiskah teorii[Supervision practice in search of a theory]. *Sibirskii psihologicheskii zhurnal -Siberian psychological journal*,30. (pp. 7-13) [in Russian].

4. Zimnaia, I.A. (2004). *Klyuchevyie kompetentnosti kak rezultativnaia tselevaia osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii*[Key competences as an effective landing basis of competence approach in education].Moscow: Issledovatel'skii tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov[in Russian].

5. Kulakov, S.A. (2002). *Praktikum po supervizii v konsultirovanii i psihoterapii*[Workshop on supervision in

5. Кулаков С.А. Практикум по супервизии в консультировании и психотерапии/ С.А.Кулаков.- СПб.: Речь, 2002.- 215 с.

6. Полищук О.А.Развитие рефлексивной компетентности кадров государственной службы: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. психол. наук/ О.А.Полищук.- М., 1995.- 23 с.

7. Смирнова С.В. Супервизия в процессе профессионального становления личности специалистов-психологов/ С.В.Смирнова//Сибирский психологический журнал.- 2008.- №30.- С.49-53.

8. Стеценко И.А. Теория и практика развития педагогической рефлексии студентов/ И.А.Стеценко.- Ростов-на-Дону: Изд-во Рост.ин-та, 2006.- 256 с.

9. Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: Монографія / Шевченко Н.Ф. – К.: Міленіум, 2005. - 298 с.

counselling and psychotherapy]. Saint Petersburg: Rech[in Russian].

6. Polishchuk,O.A. (1995). *Razvitiie refleksivnoi kompetentnosti kadrov gosudarstvennoi sluzhby*[Development of reflective competence of the personnel of the state service]. Extended abstract of Doctor's thesis.Moscow [in Russian].

7. Smirnova,S.V. (2008).Superviziia v protsesse professionalnogo stanovleniia lichnosti spetsialistov-psihologov[Supervision in the process of professional formation of the personality psychologists].*Sibirskii psihologicheskii zhurnal - Siberian psychological journal*, 30. (pp. 49-53). [in Russian].

8. Stetsenko, I.A. (2006). *Teoriia i praktika razvitiia pedagogicheskoi refleksii studentov*[Theory and practice of development of pedagogical reflection of students]. Rostov-na-Donu: Izd-vo Rost. Inst. [in Russian].

9. Shevchenko, N.F. (2005). *Stanovlennia profesiinoi svidomosti praktychnykh psykhologiv u protsesi fahovoi pidgotovky* [Formation of professional consciousness of practical psychologists in the process of professional training].Kyiv: Milenium [inUkrainian].

С. А. Литвиненко, В. М. Ямницкий

ПРАКТИКА СУПЕРВИЗИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

В статье осуществлен теоретический анализ рефлексивной компетентности будущего специалиста и раскрыты особенности использования практики супервизии как средства формирования рефлексивной компетентности в профессиональной подготовке будущих психологов.

Ключевые слова: рефлексивная компетентность, супервизия, профессиональная подготовка будущих психологов.

S. Lytvynenko, V. Yamnytsky

THE PRACTICE OF SUPERVISION AS A WAY TO FORM REFLEXIVE COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article presents a theoretical analysis of reflexive competence of future specialist and specifics of using supervision as a means of forming reflective competence in the professional training of future psychologists. The theoretical analysis of the concept of reflexive competence is submitted, defined its role in the professional activity of the psychologist-practitioner. Reflexivity is an important indicator of personal maturity in the development of competencies and important qualities that allows us to talk about the necessity of forming a reflexive competence of every modern specialist. Analysis of theoretical aspects of reflective competence allows us to consider it in the field of professional activity as a strategic component, integrative quality. The result is an understanding of reflective competence as metacompetence, traced its relationship with the values of the personality. Revealed the structure of reflexive competence. The concepts, objectives, forms and functions of supervision are considered as a means of reflexive competence of future psychologists. To supervision practices involved students of graduate courses who have mastered basic theoretical knowledge and practical abilities and skills. Supervisory space becomes a place in which students explore all the processes of their own practices, which consciously and unconsciously included. The outstanding characteristics of the supervisory space are: distance of all personal and professional roles, allowing you to make sense of their own reflective practice; stability and security - provided the conditions of regularity and Privacy; clarity to the rules of participation in supervisory groups; conditions for research and development of creativity; emotional comfort, making work-related personal discomfort can be expressed and explored. Passage of supervisory groups after the industrial practice to provide students a broader context establishment of adequate professional self-efficacy and vocational support. Realizing that others also can have difficulties and mistakes, students take more realistic their own difficulties of professional development.

Keywords: reflexive competence, supervision, formation of reflexive competence, professional training of future psychologists.

Подано до редакції 18.04.2014